

Българския път.

Потенциал, проблеми, перспективи.

Днес е 22 септември. Аз и България чествуваме Деня на независимостта. Един от малкото славни моменти в модерната българска история, този ден подсказва желанието на българите да определят пътя си свободно. Нека обаче разгледаме следната метафора – човек, който върви по един път. През Средновековието той е можел да поеме по всякакви произволни отклонения, защото е нямало социална норма, която да ограничава откъде да се минава. Денят на Независимостта е бил един опит на българина да постигне това – свободно да чертае пътя си. От друга страна, през Модерността¹ същият човек има ясно определени пътища, по които да върви и от които не трябва да се отделя, защото може би колата му няма да върви. По този начин пътят му е ограничен от нещо външно, независимо от него. Метафората има за цел да покаже състоянието на българския път през различните епохи и съответните потенциал, проблеми и перспективи. Перспективите днес са ограничени. Проблемите и потенциалът на нацията ни са коренно различни в двете епохи.

За да бъде разбран българския път, трябва да се разбере, че той започва от Средновековието и продължава до днес. От друга страна, през Модерността движещата сила, определяща развитието на народите, е икономиката и анализ на влиянието на капитализма върху хората е задължителен при обсъждане на българския път днес. Механизиращия ефект на икономиката е в постоянна опасност от финансова криза, която връща солидарността между хората и на края или нацията, или капитализмът ще надделее. Следователно, перспективите пред българите са ограничават до: победа на капитализма над нацията и спасяване на нацията или ограничаване на капитализма и засилване на нацията. И двете възможности зависят от фактори, върху които българите трудно могат да повлияят поради спецификата на Модерността. Тези фактори са свързани с общата ни с тази на другите европейски народи съдба, предопределяща съвместното ни развитие.

Етносът представлява културата и историята на дадена група и е главният фактор при формирането на нацията. Той обаче се е създал преди появата на нацията и при нас крие корените си в Средновековието, когато се появява първичната ни култура. Поради

¹ Под Модерност разбираме периода от Ренесанса до днес.

тази причина нациите не са просто явление на Модерността, а крият корените си по-назад в миналото.² Към тази идея е подходящо да добавим теорията на Ибн Хладун за *Asabiyyah*, синоним на солидарност. Есенцията на идеята се състои в изключително силно чувство за принадлежност към дадена група, което води до просперитет за цялата общност.³ Важно е да се отбележи като допълнение, че отделни групи могат да развият повторно *Asabiyyah* и да благоденстват отново. Българите илюстрират тази тенденция, след като през Средновековието възобновяват държавата си, отново получават *Asabiyyah* и отново успяват да чертаят славен път. Следователно, България е имала нужния потенциал да процъфтява тогава както и през Възраждането като нация, не задължително като държава. През тази епоха обаче различните пътища, по които народът е можел да поеме са били почти неограничени, докато днес, както въведението илюстрира, са предопределени от външни фактори. Тогава пътят ни е бил истински автентичен – „изкован“ от народа, а не предначертан от външни фактор. „Най-важното е да намеря истина, която е вярна за мен, да намеря идея, за която съм готов да живея и да умра.“⁴ По този начин, следвайки идеята на Киркегор и като допуснем съществуването на общата воля на Русо, трябва да бъде търсена българската истина. Като истински артисти бихме могли да чертаем бъдещето си и ние сами да го определяме чрез общата си воля. Точно в този стремеж да се създава се крие автентичността – по същия начин както художникът е свободен докато рисува. Българите имаме този потенциал и, макар в момента *Asabiyyah* да липсва поради спецификата на Модерността и върховенството на разума и икономиката, при добро развитие на обстоятелствата бихме могли отново да просперираме.

Карл Маркс не заслужава образ, асоцииран единствено със социализма⁵, защото е сериозен мислител, чиито анализ на капитализма е една конструктивна критика, в която се съдържат много позитиви и покаже ясно защо и по какъв начин *Asabiyyah* на нациите е потискана днес. Макар и не винаги безгрешен, Маркс и последователите му виждат

² Какво е нация? – пита Е. Ренан. „*Нацията е група от хора обединени от общо грешно разбиране за миналото и омраза към техните съседи*“. (Карл Дойч, *Nationalism and its alternatives*, с.1). Средновековното ни народничество се формира на базата на омразата към Византия и приемането на Християнството, което може да се интерпретира като избиране на определен вид религиозен светлоглед, т.е. митология в някаква форма или специфично (грешно?) разбиране за миналото. Ако допуснем разбирането на Дойч за правилно, тогава българската нация може да се е формирала и през Средновековието – онзи момент, когато отпада частичката пра-. За по-широка аргументация относно корените на нациите вижте Smith, *Nations and Nationalism in a Global Era* (Oxford: Polity Press), 2000, с. 29-51

³ Основният източник за тази идея е Peter Adamson, *Ibn Khaldūn* (History of Philosophy without any gaps) [Audio Podcast], <http://www.historyofphilosophy.net/ibn-khaldun>

⁴ Оригиналният цитат е на С. Киркегор и е преведен от английския превод на автора: „*the crucial thing is to find a truth which is truth for me, to find the idea for which I am willing to live and die.*“

⁵ Нещо повече – самият Маркс не дава почти никакво описание на комунистическото общество. За обяснението на Маркс защо не дава описание, вижте Giddens, *Capitalism and Modern Social Theory* (New York: Cambridge University Press), 2001, с.55-56

проблемите на капитализма, но грешат в методите, чрез които можем да се справи с тях.⁶ Факт е, че има отчуждение между човека и продукта на работата му (разделението на труда), механизирани на човешкия труд и негативното влияние върху самите капиталисти, които стават „роби“ на капитала. Важно е твърдението на Маркс, че икономиката е движещата сила на обществото от Модерността⁷, което представлява базово допускане в този текст. Икономиката се намира в центъра на почти всички по-мощни взаимоотношения между хората днес. Хората може да мислят или искат моралът да определя как светът работи, но всъщност тази чест се пада на икономиката.⁸ Поради тази причина капитализмът е ключов в провеждането на качествен анализ на българския път и проблемите ни понастоящем. Без философията и историята обаче, икономиката не е достатъчна да даде цялостно разбиране на пътя ни и към нея и другите две науки трябва да се вземат в предвид, за да не се достигат метафизични изводи, които нямат нищо общо с реалността и българския път. Още веднъж Маркс е бил прав – той е обвинил немската философия във философия, която е абстрактна и твърде далеч от истинските проблеми на света. Този текст няма да попадне в такъв капан.

Във филма Матрицата при срещата си с „избания“ Нео Морфей обяснява: „Матрицата е навсякъде около нас. (...) Можеш да я видиш през прозореца, или когато включваш телевизора си. Можеш да я усетиш, когато отиваш на работа.“⁹ Ако заменим думата „матрицата“ с „капитализъм“, цитатът все още има смисъл. Капитализмът наистина е навсякъде около нас и често хората не мислят как той работи и как им въздейства. За разлика от матрицата, от която излизането е невъзможно без чужда помощ, отделния човек може да осъзнае негативните страни на капитализма чрез разума си, но и тук той не може *сам* да промени сегашното статукво. Това е важен факт, защото българите днес трудно могат да възстановят своя *Asabiyyah* поради пораждането на масов егоизъм в следствие на двата ни сблъсъка с капитализма. Причината за това е разделянето на труда, което води до отчуждение между хората и индивидуализъм, прерастващ в егоизъм.¹⁰ Една от основните цели на капиталистите е да извлекат възможно най-много труд от работниците като по този начин последните биват стъпка по стъпка превръщани в машини, което

⁶ Dunn, *Western Political Theory in the Face of the Future* (Cambridge University Press), reprinted, 1980, с. 84

⁷ Текстът не приема историческия материализъм на Маркс и не смята, че производствените сили са водеща сила извън Модерността.

⁸ Levitt и Dubner, *Freakonomics* (London: Penguin Group), 2006, с. 11

⁹ Wachowski и Wachowski, *The Matrix*, 1999, с. 28 (онлайн: http://www.dailyscript.com/scripts/the_matrix.pdf)

¹⁰ Тезата е заета от Хаджийски, *Оптимистична теория за нашия народ* (София: Изток-Запад), 2002.

би донесло най-голяма печалба. Тук обаче се появява един сблъсък между човешката природа, изразена в чувствата, не разума, както е смятал Русо,¹¹ и експлоатацията на хората чрез механизмирането на дейностите им, което довежда до периодични икономически кризи.¹² Тази връзка е подобна на концепцията на Анаксимандър за елементите и как те постоянно се опитват да се надмогнат и „увеличат империите си“. Идеята на милетския философ е развита от Платон и Плутарх като вторият достига до подобна теория за душата на човека като вижда такъв сблъсък там и прави ясно разделение между рационална и ирационална, между духовна и материална част. Макар и съвременният вариант да е по-различен и на по-общо ниво, тази опозиция се запазва между нацията и капитализма, които се намират в точно такава връзка на постоянно надмогване. Наистина „успехът е „бременен“ със семената на своето унищожение“¹³ (Ибн Хладун). Това е опозицията между две категории, породени от Модерността. Капитализмът обаче трудно може да бъде победен и да изчезне дори и при по-голяма криза поради наличието на методите на Дж. М. Кейнс както се случи през 2008, когато Джордж Буш осъществява най-голямата финансова интервенция в свободните пазари в пълен контраст с цялата си макроикономическа политика и неоконсервативни убеждения до момента и успява да спаси американските банки, макар и временно, от фалит. Нациите обаче също не могат да изчезнат, в пълен контраст с цялата идеология на глобализацията, те продължават да имат огромно значение за хората. Те трябва да станат стълб на борбата срещу механизмиращото действие на капитализма.

Капитализмът преминава през цикли¹⁴, защото, съдейки по икономическата история на XX век, след като се възстанови след криза, започва отново механизация на човешкия труд. Когато икономиката е в депресия, се наблюдава и друг феномен – засилването на солидарността в нацията. Не е случайност, че кризите са съпътствани с масова подкрепа за крайно десни (понякога и леви) партии – примерите от историята са многобройни (Хитлер, УКИР, СИРИЗА). В тези моменти се засилва истинската природа на човека,¹⁵ съпротивата срещу механизацията и съответно единството между хората и само тогава е възможно нацията да надделее над икономиката, макар че капитализмът най-

¹¹ Russell, *History of Western Philosophy* (London & New York: Routledge), 2004, с.631

¹² Сериозна защита на този факт е дадена в Varoufakis, Halevi и Theocarakis, *Modern Political Economics* (New York: Routledge), 2011.

¹³ Оригиналният цитат на английски е: “Success is pregnant with the seeds of its destruction”.

¹⁴ Тези цикли съществуват, но липсва съгласие относно как протичат.

¹⁵ Varoufakis, Halevi и Theocarakis, *Modern Political Economics* (New York: Routledge), 2011.

вероятно няма да загине поради Кейнсианството. Тогава общата воля е изразена най-ясно, защото хората изоставят за момент егоизма и собствените си стремежи и наистина усещат националния дух. Важно е да се разбере тази опозиция между механизацията на хората и тяхната същност, изразена в чувството за нация. Това противоречие е много важно за Модерността и крайния победител от което ще реши съдбата на българския път. Макар икономиката да е водещата сила, човешката природа няма да се поддаде на абсолютно механизирание и нацията представлява достоен съперник на влиянието на капитализма. Б. Ръсел вижда това противопоставяне и го илюстрира като определя Хитлер като следствие от Русо (чувствата, нацията), а Рузвелт и Чърчил – от Лок (разума).¹⁶ Тогава разумът е надделял над чувствата, но в момента рационалността достига до нетърпими (за много хора нива) и е силно повлияна от егоизма. България се намира в дълга морална криза и икономическа стагнация, но точно този дух на капитализма не позволява на *Asabiyyah* да отключи своя потенциал. Нужна е криза от по-голям мащаб, за да събуди народа. Макар и неолиберализмът, представляващ най-крайния стадий на механизация на хората, да представлява основната маркоикономическа политика дори и след Световната Финансова Криза и да не разпределя егалитарно излишъка като най-богатите стават по-богати, а всички останали остават на същото ниво, съдейки по историята ни досега, той има потенциала да доведе до нова криза, която да отключи българския *Asabiyyah*. Освен това политиката на държавниците се насочва не към хората както би трябвало, а към привличане на инвестиции и особено транснационалните корпорации, ползите от които често са преувеличени и/или не достигат до истински нуждаещите се от тях.¹⁷

Два от резултатите на капитализма имат особено и разяждащо за нацията ни влияние върху Българите. Макар и глобален проблем, този ефект е особено силен в постсоциалистическите държави, където до скоро е имало някаква механична солидарност.¹⁸ Първият принцип е култът към индивида (по терминологията на Дюркем), който от своя страна довежда и до егоизъм. Друга важна последица от индивидуализма е социалното отчуждение, тъй като повечето хора се опитват да осигурят своето щастие и спират да мислят за обществото, а още Томас Хобс е заявил, че човешките желания никога не могат

¹⁶ Russell, *History of Western Philosophy* (London & New York: Routledge), 2004, с.623

¹⁷ За съдбата на Гана и негативното влияние на неолиберализма там виж Steger and Roy, *Neoliberalism: A Very Short Introduction* (Oxford: OUP), с.110-117.

¹⁸ Вид солидарност в терминологията на Дюркем, който се изгражда чрез обща култура, характерен за традиционните общества. Вижте по-надолу в есето за по-конкретно описание и сравнение с органична солидарност (с. 8-9).

да се задоволят. Анализът на Иван Хаджийски много ясно показва тази тенденция след Възраждането при първата среща на българите с капитализма.¹⁹ Другият фактор е възходът на консуматорското общество. Разрастването на свободните пазари след седемдесетте години на миналия век довеждат до глобализацията и съответно световната „Американизация“ (изнасянето на американската култура, чиито основни принципи са митичната вяра в икономическия прогрес и потреблението като основна идея на хората). Под действието на тази култура закупуването на стоки става основната цел на човека и той забравя за духовните ценности които се приемат като нещо абстрактно и без „реална“ или парична стойност. Това показва ясно „модерната малазия“ на липса на морални идеали. Българското общество се среща с тази култура след 45 години на механична солидарност при падането на социализма.²⁰ Нацията е изправена пред един непознат свят на огромен избор, за който трябва да се заплати с отслабването на общата си воля. Последствията са тежки, тъй като страната губи пазарите си за износ в Източни блок и започва период на деиндустриализация, виден в изоставените, нефункциониращи предприятия в страната след промените. След като икономиката на нацията определя нейния път в допълнение към невъзможността да се достигнат високи нива на икономически растеж поради историята, българите, отдадени на собствените си проблеми и щастие, изпадат в морална криза относно шанса държавата отново да просперира, напускат родината си и тяхното ниво на *Asabiyyah* започва да върви към дъното.

Този българин обаче е резултат до голяма степен от заобикалящата го среда и миналото му. Под действието на икономиката, той е приел едни ценности, които не са му присъщи и са много далече от неговия етнос, на което се дължи и сегашното му объркване. Поради тази причина трябва да се разбере истинската природа на българина, защото това е ключово за шансовете му да възстанови *Asabiyyah* и да чертае пътя си. Ако същността на българина се намираше в модерния индивидуализъм и респективно егоизъм, тогава българската нация щеше да благоденства днес. Българинът обаче е придобил комплекс за липса на късмет – когато е поел някакъв политически (а чрез това икономиче-

¹⁹ Хаджийски, *Оптимистична теория за нашия народ* (София: Изток-Запад), 2002, с. 65-89

²⁰ Това есе не цели защита на социализма като режим, макар сравнението да е положително за социализма в контекста на текста. Обективна оценка на този период не може да бъде дадена, съдейки по сборника от статии *Българският комунизъм: дебати и интерпретации* (София: Рива), 2013. Конфликтните интерпретации само подклаждат дебата, както и различията между публичното мнение (т.нар. носталгия по социализма) и тенденциите в академичните среди. Качествената интерпретация ще трябва допълнително да се забави, но е факт, че механичната солидарност присъства в много по-голяма степен в страните от Източния блок, отколкото от Западните демокрации. Друг е въпросът какви са методите, чрез които тя е била налагана.

ски) риск през миналия век, това обикновено е завършвало с ужасяващи последици. От друга страна, модерната епоха носи духа на капитализма и под това влияние българинът е принуден да търси принципа, които ще донесе най-голямо щастие на него самия, не на целия народ. Българското съзнание не е убито, но в българина има една ненавист към нацията или даже форма на осмиване. Изгубил е вяра във възможностите на лидерите си за качествено управление. Много от младите, и най-перспективни, българи предпочитат да емигрират, защото не виждат добро бъдеще в държавата си. Те искат да намерят само своето щастие и не мислят за нацията и нейният път. Всичко това е резултат от духа на капитализма и историческата ни съдба. В своята същност обаче българинът не е такъв – той обича родината си. Може яростно да защитава историята си и обича Възрожденските герои. Наличието на толкова силно *Asabiyyah* през Средните векове са още едно доказателство за неговата същност. Макар сега да е заслепен от близката си история и съдба, той не трябва да забравя по-далечното минало на славни битки и победи. Проблемът е, че капитализмът кара българина да е нетърпелив и да не иска да мисли извън собственото си битие. Той не желае да погледне обективно, над потребителското общество. Попаднал е в дупка, откъдето може да се освободи само и единствено под действието на някаква външна криза в капитализма, която да възроди *Asabiyyah*. Надеждата остава и, следователно, не трябва отношението на българина да бъде толкова негативно. Той би могъл да постигне еманципация – не веднъж се е освобождавал както духовно, така и телесно. В гениите му има въпросния дух за революция, но игото на Модерността е тежко и излизането от него самостоятелно е трудно. Разликата с Османското владичество е, че българите са приели несъзнателно ценностите на запада и са заслепени от възможността за прогрес и неограничена консумация. Тези проблеми не са присъщи само на българите и единствено чрез сътрудничество между нациите могат да бъдат преодоляни.

През Модерността (и особено днес) икономиката доминира над политиката²¹ и България страда от този факт. При падането на социализма, ние навлизаме в световните пазари в момент на изключително либерална икономическа политика при вече поделени пазари.²² През Модерността потенциалът на нациите се определя главно от потенциала на техните икономики (пример – страните от BRICS и най-вече Китай). Не е случайно, че

²¹ Поради малкия обем на текста аргументацията е невъзможна. Виж Varoufakis, *The Global Minotaur*(NY: Zed Books), 2011

²² Феномен, който наподобява икономиката на страната след Освобождението – Хаджийски, *Оптимистична теория за нашия народ* (София: Изток-Запад), 2002

съдбата на България след Втората Световна Война (ВСВ) е предопределена от СССР, втората най-мощна икономика тогава, и, че днес пътят ни е зависим от този на ЕС. Друга особена характеристика на капитализма през Модерността (и в частност на неокласицизма²³ като макроикономическа теория) е увеличаването на неравенството между държавите, които имат потенциал, и тези, които нямат, в следствие на теорията за относително предимство.²⁴ Поради тази причина, за да разберем перспективите пред българите, е важно да осъзнаем връзката на българската съдба с тази на ЕС²⁵, защото, докато Модерността продължава, по-богатите страни ще определят съдбата ни поради малкия ни икономически потенциал. Следователно, ако има някаква криза или непоносимо засилване на влиянието на механизиращото действие на капитализма, България ще усети ефекта колкото и другите държави от ЕС. Кризата с бежанците е пример за общата ни съдба с Европа. От друга страна, тя показва и друго нещо – как различните нации мислят и за себе си, което все пак им дава някакъв шанс да избират бъдещето си. И Сърбия, и Унгария, и Гърция гледат своята съдба, но знаят, че за момента съдбата им е обвързана с, и даже зависима от, тази на ЕС и благосъстоянието на силните икономически държави и най-вече Германия, която обаче се осланя на пазарите в ЕС. Поради всички тези фактори, не можем да чертаем българския път както през Средновековието. Ако има промяна в България или ЕС, тя ще се усети и от двете страни, тъй като те са взаимосвързани,.

След като пътят на нацията ни е обвързан с ЕС, съдейки по настоящата ситуация две са основните перспективи пред нас. (1) Първата напомня мислите върху нациите и национализма на Ерик Хобсбам, макар и в друг контекст.²⁶ Заменянето на отделните култури с обща култура на потребление ще продължи и чрез съдействието на глобализацията в даден момент нациите ще бъдат задушени. Мултинационалните корпорации и икономически силните държави ще придобият още повече сила и ще започнат да определят цялата политика на малките държави. Това ще бъде края на българския път и хората ще станат напълно подчинени на икономиката и българското *Asabiyyah* няма никога да се възстанови. Няма да има никакъв шанс българите да намерят своя автентичен път. Силен аргумент за тази позиция може да се извлече от Емил Дюркем и механичната и

²³ Неокласицизъм се разбира както във Varoufakis, Halevi и Theocarakis, *Modern Political Economics* (NY: Routledge), 2011

²⁴ За деиндустриализацията на Индия в края на XVIII век вижте Allen, *Global Economic History: A Very Short Introduction* (New York: Oxford University Press), 2011.

²⁵ ЕС ще се използва и като синоним на Евроната.

²⁶ Информацията е черпена от Smith, *Nations and Nationalism in a Global Era* (Oxford: Polity Press), 2000, с. 8-29

органичната солидарност. Първият вид солидарност има колективен характер и представя общите традиции, спомени и култура, които поддържат различните етнически групи. Чувството за националната принадлежност попада в тази категория. Органичната солидарност е модерното разделение на труда и съответната зависимост на хората един от друг в името на всеобщ прогрес в допълнение към култа към отделния индивид, който Дюркем определя като вид механична солидарност, на която се опира модерната органичната солидарност. Тъй като, както Хегел смята, историята се движи в посока на разума и Дюркем твърди, че човечеството няма да „дегредира“ отново до механична солидарност, в даден момент наистина нациите ще изчезнат и ще се установи нещо, което напомня много повече икономиката на машините във филма Матрицата²⁷ отколкото човешката природа. Тук възможността за пролетарска революция е загубена, защото природата на хората би била изкоренена от тях и съответно желанието за живот, различен от този на роботизиран работник, е загубено.

Проблемите с тази теза са два – човешката природа, която както се смята в *Modern Political Economics* няма да може да бъде редуцирана до просто изпълнение на операции, и, че не е сигурно дали историята продължава да върви по пътя на рационализацията.²⁸ Това оставя другия възможен път за българите. (2) Възвръщане на *Asabiyyah* и благоденствие на нацията. При финансова криза ще осъзнаем, че реално през статуквото е невъзможно да чертаем автентичен български път – все пак всички пътища пред човека от въведението са определени от външния фактори. Както е смятал Русо, човешката природа не се корени в разума, а в чувствата, което показва защо капитализмът не може да превърне хората в истински работи. Със сигурност този феномен няма да се ограничи само до Българите, но ние можем да бъдем едно от звената на промяната. Както беше пояснено, капитализмът няма да изчезне, но ще спре да бъде водещата сила в новата епоха. Кризата не е задължително да бъде финансова – може да бъде свързана и с изчепваенето на световните ресурси както се е случило на Великденските острови. Съдейки по ситуацията в Гърция²⁹ през Юли, тази революция, която ще последва кризата, е още много далеч и хората не са изморили от егоизма и икономиката, но те ще бъде моментът,

²⁷ За описание вижте Varoufakis, Halevi и Theocarakis, *Modern Political Economics* (New York: Routledge), 2011, с. 78-114

²⁸ Dunn, *Western Political Theory in the Face of the Future* (Cambridge University Press), reprinted, 1980, с. 31

²⁹ Абсолютно вярно е, че кризата засили национализма в Гърция. Гърците по принцип са като българите и са патриоти – те имат силни чувства към нацията си. СИРИЗА наистина се опитваше да следва общата воля на гръцкия народ преди оставката на Варуфакис, но все пак това не е търсения в това есе ефект, който трябва да има много по-широко влияние върху хората и не да е ограничен само до Гърция.

когато ще има емаципация за народа ни и той ще възвърне своето *Asabiyyah* и ще се води от силна обща воля, а не от стремеж за богатство. Българите ще се наситим на потребителската култура, ще осъзнаем колко много сме избягали от същността си и ще потърсим нещо духовно. Тогава ще намерим своята автентичност, която не може да бъде доказана просто чрез разума и рационалността на икономиката, а само чрез общата воля на хората.

И двете опции представляват алтернатива пред българите и не трябва да се забравя, че съдбата ни зависи и от тази на другите нации в Европа. Ако (1) се осъществи, тогава всички малки нации, а може би и големите, сигурно ще загинат и ще бъдат заменени от потребителската култура. Поради тази причина, не трябва да мислим егоистично само за себе си, а и за другите народи, защото българите сме част от човечеството и всички бихме пострадали при тотална механизация. Трябва да мислим по-дълбоко за капитализма. Макар човешката природа да е по-силна от разума, пак не можем да бъдем сигурни до какви резултати ще доведе капитализма. Както филмът Матрицата показва, може в даден момент човечеството да няма удоволствието само да избира съдбата си, а да трябва да се бори за спасението си. Ако (2) се осъществи, резултатите ще бъдат положителни, българският етнос ще се запази³⁰ и сами ще можем да определяме пътя си чрез изразяване на общата воля и ще просперираме благодарения на *Asabiyyah*. Това е една романтична перспектива, която би могла да промени хода на човешката история към по-добро и наистина не трябва да бъде пренебрегвана. В крайна сметка може би тя ще се окаже по-близко до идеята на Хегел, че човешката история се движи към по-разумно състояние.

Българите сме извървяли дълъг път от Средновековието до днес. Макар и в момента той да е контролиран от външни сили, надеждата остава, че отново ще го чертаем. Модерността очевидно не е епохата ни поради това, че нямаме нужния потенциал. Вярвам, че можем отново да благодарстваме и да се справим с въздействието, което капитализма има върху нас. За тази цел, трябва да се заслушаме в своята същност и да разберем кои са правилните стъпки и къде трябва да се свие от „магистралта“ на човешко развитие по отбивка, която не е на картата.

³⁰ Както уточнихме, нацията е следствие от Модерността, а етносът е с по-дълбоки корени.

Библиография

Груев, Михаил (с) и **Мишкова**, Диана (с), *Българският комунизъм: дебати и интерпретации* (София: Рива), 2013.

Хаджийски, Иван, *Оптимистична теория за нашия народ* (София: Изток-Запад), 2002.

Adamson, Peter, *History of Philosophy Without Any Gaps: Ibn Khladūn* [Audio Podcast], 2013.

Allen, Robert C., *Global Economic History: A Very Short Introduction* (New York: Oxford University Press), 2011.

Deutsch, Karl, *Nationalism and its Alternatives* (New York: Alfred A. Knopf, Inc.), 1969

Dunn, John, *Western Political Theory in the Face of the Future* (Cambridge University Press), reprinted, 1980.

Giddens, Anthony, *Capitalism and Modern Social Theory: An analysis of the writings of Marx, Durkheim and Max Weber* (New York: Cambridge University Press), 2001.

Levitt, Steven D. и **Dubner**, Stephen J., *Freakonomics* (London: Penguin Group), 2006,

Russell, Bertrand, *History of Western Philosophy* (London & New York: Routledge), 2004.

Smith, Anthony D., *Nations and Nationalism in a Global Era* (Oxford: Polity Press), 2000.

Traynot, Ian, *Migration crisis: Germany presses Europe into sharing refugees* (Guardian), 03 September 2015.

Varoufakis, Yannis, **Halevi**, Joseph and **Theocarakis**, Nicholas, *Modern Political Economics: Making Sense of the Post-2008 World* (New York: Routledge), 2011.

Varoufakis, Yannis, *The Global Minotaur* (New York & London: Zed Books), 2011.

Wachowski, Lana and **Wachowski**, Andy, *The Matrix* [сценарий], 1999.